

Fattigmandens Snaps.

Af N. M. Kromann.

Hvornaar Brugen af Brændevin er bleven almindelig i Danmark, er ikke nemt at fastslaa. Den nævnes ofte i 1600erne, men mest som Medicin, der som saadan skulde virke yderst gavnlig, naar den blev tilsat forskellige Urter som Malurt, Perikonblade og Rabarberrod o. m. a., men efter 1600 Tallet finder vi den omtalt som en ædel Drik, og længere hen i Tiden, da Hjemmebrænderierne tog til, fremkom Navnet den fattige Mands Snaps, hvormed man vilde betegne Drikken som en billig, nødvendig Stimulans for den arbejdende Mand fremfor den dyrere Vin, som kun bedrestillede kunde tillade sig at nyde.

Hjemmebrændingerne tiltog efterhaanden i en uhyggelig Grad, og til sidst tog Regeringen sig for at faa dem standset og udstedte Tid efter anden paa forskellig Vis Forbud mod Tilvirkningen, men for at afhjælpe Trangen fik enkelte Personer Privilegium paa Fremstillingen mod en aarlig Afgift til Kongens Kasse af fra 1 til 10 Rigsdaler.

Ved visse Lejligheder skete da Optælling af »Brændevinspanderne«, som Brændevinstøjet først kaldtes. Af en Optælling i Ribe Amt 1672 fremgaar det, at der i Ribe By fandtes 27 Pander og i Varde

41, i Landdistrikterne 65, næsten udelukkende i Amtets vestlige Del. Blandt dem, der brændte Brændevin, nævnes følgende Præster: Morten Christensen i Andsager, Hans Holst i Aastrup, Præsten i Sest, Christen Olsen Lønne i Vilslev og Niels Lauritsen Rindom i Lunde.

I 1800 viser en Optælling, at der i hele Landet findes ca. 2500 lovlige Brænderier mod 1200 i 1824, i 1865 400 og i 1880 kun 150 foruden Smugbrænderierne, der dog vist omkring 1850 omtrent helt var standset. Nu findes der i Landet kun 2 Fabriker, der fremstiller hele Brændevinens og Sprittens Forbrug i Danmark.

I 1824 nedsattes en Kommission til Undersøgelse af Betimeligheden af at frigive Brændevinsbrændingen paa Landet, dog mod Afgift; den henverder sig til Amtmændene og udbeder sig deres Syn herpaa. Stiftsamtmændene i Ribe udtaler, at der findes mange gode Grunde for en Frigivelse, men ligesaa mange imod, dog kunde han tænke sig Anlæg af *Sognebrænderier*, der skulde ejes i Fællig af alle Sogneboere, altsaa et Andelsforetagende. Svaret fra andre Amtmænd har nok været i Lighed hermed, thi det er kun ganske faa Bevillinger, der derefter blev udstedt.

I 1840 var der i Stænderforsamlingerne fremkommet Forslag til Behandling af Frigivelse af Brændevinsbrænding paa Landet og i den Anledning nedsat en Komité til at undersøge Betimeligheden af at give Bonden Frihed til at brænde Brændevin til eget Brug. Flertallet i Komiteen var imod Frigivelse, da den ansaa dette for en Ulykke, og henviste bl. a. til, hvordan Forholdene desangaaende var paa Læsø, der ved Reskript af 4. Novbr. 1770

havde faaet Tilladelsen, vel sagtens paa Grund af Øens isolerede Beliggenhed, »her viser det sig, at Brændevin bruges i Overflødighed, ja, selv adskillige Fruentimmere er meget hengiven dertil, og at Brændevin gives Børn i Sygdomstilfælde og nydes endog af Barselkoner. Produktet er dertil slet og giver kun 3 Potter af 1 Skjæppe mæsket Korn, er ofte svedent og anvendes tilsat med Peber, Annis og deslige. Endeligt antager Øens Læge, at de dér forekommende hyppige Sygdomstilfælde af Cardialgi (Mavekrampe) og mange dyspeptiske Tilfælde er Følger af denne Drik«, udtaler et Komité-medlem.

Disse Forhold virker dog ikke afskrækkende paa den deputerede Møller Thøstesen fra Roust Møllegaard, der forsvarer den frie Brænding og henviser til, at der for manges Vedkommende er langt til Købstaden, og disse derved er afskaaren fra altid at have Brændevin i Huset, naar den skal hentes derindefra. I Varde brændes der kun saa lidt, hvad Konsumtionsafgiften for 1839 udviser nemlig kun 30 Rdl., og Thøstesen ser deri et Bevis for, at Varde Brænderier heller ikke vil være i Stand til at tilfredsstille Forbruget hos Bønderne. Videre fremfører han: »Naar da Bonden nu ikke selv maa brænde, og at handle med Smuglerne føler at være en større Last — spørger jeg, hvorfra han da skal erholde sin Brændevin? Iblandt den næsten utallige Mængde Folk, hvis Begæring jeg som deres Repræsentant har haft den Ære at foredrage Forsamlingen, ses det, at 1020 Landboere omkring Varde har tilbudt at svare 1 Rigsbankdaler aarligt pr. Tønde Hartkorn imod at faa Frihed til at brænde Brændevin, og det bliver da heraf klart, at Bonden ikke vil

give Smugleren sine Penge, men hellere lægge dem i Statskassen«. Han oplyser da, at Ydelsen af 1 Rdl. pr. Td. Hartkorn vil give 9837 Rdl. for de nærmest omkring Varde liggende Herreder. »Bonden i Vesteregnet kan ligesaa godt behøve Brændevin som Beboere i Østjylland og paa Øerne, og tænker man navnlig paa de mange Fiskere ved Vesterhavets Sandklitter, da tilsiger Billighed, at de ikke kunne drage ud paa Havet med kun et Stykke tørt Brød og en bitte Knapost.« Om Smugleriet ved Grænsen oplyser han, at da han i 1798 var med til at bygge et Kontrolhus ved Grænsen, »saa jeg, hvorledes Kimen (til Smugleri) var anstukken, og som nu er bleven fuldstændig moden —. Det er ikke for min egen Skyld eller i min Families Interesses Skyld, at jeg taler for den frie Brændevins Brænding, men alene fordi, at der i min Egn er stor Trang dertil overalt, og fordi det i sig selv er af stor Vigtighed, at Trangen afhjælpes. Komiteen har sagt, at den Bonde, som daglig har Brændevin i Huset, gaar stadig med en halv Perial, og at Husmødrene og overhovedet Fruentimmerne i Almindelighed ikke alene selv tager en Taar deraf, men ogsaa giver deres smaa Børn en saadan, men det forekommer mig dog ubilligt paa en saadan Maade her i Stændersalen at omtale det smukke Køn og laste det, og jeg kan bevidne, at intet Fruentimmer i min Egn gør sig skyldig i det paaankede uanstændige Forhold.«

Landvæsenskommissær, Kammerraad H. Wulff, deputeret for det østlige Jylland, udtalte: »— — — Smugleriet (af Brændevin) drives i den sydlige Del af Jylland i en foruroligende Grad, og jeg skal tillade mig at anføre et Eksempel. Jeg passerede Lan-

devejen forrige Sommer og blev af en Tordenbyge dreven ind under en Kromands Tag (Hovborg Kro), her fandtes Vogne med vel omtrent 100 Ankere Brændevin, og paa min Forespørgsel, om der hermed fulgte nogen Legitimation, lød Svaret: Nej! det behøves heller ikke, thi nu var vi over en Mil fra Grænsen.«

Naar man dengang nemlig var sluppen godt over Grænsen med Smuglergods og naaet en Mil derfra, havde Tolderne nemlig ingen Ret til Konfiskation.

Wulff udtalte videre, at han vilde støtte Indstillingen om Tilladelse til for alle Landboere at brænde sin egen behøvende Brændevin, da der saa aabnedes Adgang til, at »enhver ærlig Mand i eget Hjem af eget Korn kunne tilberede en Drik, som vel ikke er absolut nødvendig, men dog er en fra Ungdommen af tilvant Fornødenhed«, og han tror, at derved vil de mange Smugbrænderier helt ophøre, og Indsmugling af Brændevin aldeles ophøre.

Etatsraad Brinch-Seidelen, der var Medlem af Komiteen, imødegik Talerne og bemærkede bl. a., »at naar der siges, at vi har beskyldt Fruentimmerne for i Almindelighed at tage sig en Taar, da gør man os Uret, vi har kun fundet det meget mulige, at *nogle* af de Fruentimmere, der er sysselsat med at lave Brændevin, let kommer til at nippe dertil, deri kan man ikke fortænke dem, men vi har været bange for, at de let kunne blive ved at nippe og nippe saa længe, indtil de fik sig en Rus. Den ærede Taler (Thøstesen) fortæller os, at han har Agtelse for det smukke Køn, jeg kan forsikre ham, at jeg har det ikke mindre.«

Thøstesen udtalte senere, at Bonden ved at tilvirke sin egen Brændevin havde den store Fordel,

at han med Spølen kunde opfodre et Par Svin og derved samle en stor Del Gødske til Fordel for sit Landbrug, og med de Penge, han tog ind ved Salget af sine Svin, kan han betale de kongelige Skatter.

Bagved Thøstesens Anskuelse stod Andragende fra 508 Beboere i Øster- og Slavs Herreder og Andragende fra 13 Sognefogeder paa deres Bysbørns Vegne i Vesterhorne Herred samt fra 1020 Landboere fra andre Herreder i Ribe Amt.

De deputerede, der ønskede fri Brændevinsbrænding var imidlertid i stort Mindretal, og der blev derfor ikke vedtaget nogen Petition til Kongen.

Bønderne vedblev fremdeles med Hjemmebrændingen, trods Toldernes indgaaende Jagt efter Brændevinstøj, der vel gav stort Udbytte trods Bøndernes Fiffighed til at skjule saavel Brændingen som Brændevinstøjet, der hyppigt udenfor Brændingen skjultes i Mergelgravene og andre mærkværdige Steder, men helt at faa Ulovligheden afskaffet opnaedes ikke. Regeringen udstedte saa en Plakat af 23. Febr. 1843, hvori anførtes, at de, der frivilligt afleverede Brændevinstøjet inden 1. Maj, vilde blive skaanet for de i tidligere Bekendtgørelser ansatte strenge Straffe for Hjemmebrændingen og vilde faa Tøjets Kobberværdi godtgjort med 38 Skil. pr. Pd. Dette blev ikke uden et godt Resultat. Der indleveredes mange Tusinde til Toldvæsenet over hele Landet. For Varde Tolldistrikts Vedkommende afleveredes der ikke færre end 611 Redskaber (over hele Landet godt 11000). Dog ikke saa nær alle efterkom Opfordringen, og Toldvæsenet var nu paa Jagt efter de formastelige. I første Omgang fandt Toldvæsenet i Omegnen af Varde 5 Gaardmænd og 1 Husmand, der fremdeles brændte,

de fik Bøder og Brændevinstøjet konfiskeret. En i 1845 sket Undersøgelse viste endnu flere Smugbrænderier, i Lunde saaledes 3, i Aal 2, i Andsager 2, i Skonager 2, i Hodde 1, i Kvong 1, i Nr. Nebel 2, i Aarre 1, i Janderup 1 og i Vejrs Strandfogden; disse Overtrædere fik ikke alene Bøde og deres Brændevinstøj konfiskeret, men deres Navne offentligt bekendtgjort i Aviserne og paa Kirkestævne, endvidere fandtes ved en senere Jagt 3 i Øster Herred, 2 i Vesterherred og 1 i Skads Herred, der alle idømtes anordningsmæssige Straffe og Navnene paa en trykt Plakat dateret 24. Maj 1845 bekendtgjort ved Kirkestævne. Et Eksempel af Plakaten, der har været opslaaet i Sønderho, er i min Besiddelse.

Ovenstaaende vedrører kun Hjemmebrænding til eget Brug. Omkring samme Tidspunkt meddeles der Bevilling til Brændevinsbrænding til flere paa Landet, saaledes 1844 til Gaardmand C. Marcussen i Tistrup, Gmd. J. Jacobsen, Rærup, Værtshusholder N. Villumsen i Brørup, S. Johnsen i Nordby, Fanø, Rauche paa Hennegaard. I Rærup var der endnu Brændevinsbrænderi i 1871, det dreves af Martin Nielsen. I 1859 faar N. Plauborg i Galtho ved Tistrup Bevilling, og i Midten af forrige Aarh. var der Brændevinsbrænderi i Isbjerg Mølle, Prokurator Albinus i Varde, der døde 1842, havde et Dampbrænderi, foruden at der i Varde fandtes et andet. Brænderiet i Lindbjerg Mølle averteredes til Salg i 1857, ligesaa N. Hansens Brænderi i Faaborg 1845, »der ligger fordelagtigt for Brændevinens Af sætning«. I Hesselmed var der efter Trap 1860 Brænderi, ligeledes paa Sønderris. Enderupholms Dampbrænderi, der nedlagdes 1863, havde et Kar rum til Mæskning paa 64 Tdr. Anders Petersen i

Spangsberg Mølle havde Bevilling fra 1843, og mange flere avtoriserede kunde nævnes.

Ikke alt Brændevin var af lige god Kvalitet, saaledes hed det om Mandø Brændevin, at den var »down« (d. v. s. har mistet Kraften), Darum Brændevin er »movn« (muggen), men Roborg Brændevin (fra Roborghus i Tjæreborg) skulde man vogte sig for, for den mærkede man først Følgerne af paa tredie Dagen, mens Ribe Brændevin kunde staa for alt.

Den Maade Brændevin blev nydt paa i Vestjylland var i Form af Kaffepunche. Herom har Pastor Frost i sin Beskrivelse over Vorbasse og Hejnsvig 1819 skrevet: »Uagtet der ved deres Gilder ikke maa spares paa Brændevinen, der endog blandes med Kaffe, under Navn af Kaffepunch, som for fremmede er en afskyelig Drik, saa hersker der dog ved Gilderne god Orden og Anstændighed«.

Kapt. T. R. Teilmann skriver i en Indberetning 1766, at der paa et ham bekendt Gods (Nørholm) ikke findes en eneste Drukkenboldt, saa det maa antages, at Brugen af Kaffepunche dengang ikke var almindeligt, hvad den i høj Grad blev senere ikke mindst i de mange Smugkroer, der fandtes ved Landevejene, i 1857 klages der over Smugkroer mellem Varde og Janderup. I Februar 1858 klager en Indsender i »Vesterjydsk Avis« over, at der i Aal Sogn drives Smugkroeri, »og saa godt som hver Søndag til langt ud paa Natten holdes Svir og Drikkeri til stor Forargelse for de, der ikke ynder slig ødelæggende Tidsfordriv«. I 1856 oplyses i samme Avis, at der i Varde er 1 Dampbrænderi og 8 almindelige Brænderier, det befindes i Varde Told-

distrikt i dette Aar, at der er produceret 289,875 Potter 8° Brændevin.

Var der mange Smugkroer, fandtes der ogsaa mange reglementerede i By og paa Land. I Varde fandtes saaledes 1882 9 Gæstgiverier, 1 Restavratør, 64 Værtshuse og 2 Konditorier og i Ribe 11 Gæstgiverie, 33 Værtshuse, 1 Restavratør, 1 Vinhandler og 2 Konditorier.

Det er bekendt, at Soldaterne under Krigen 1848—50 fik udleveret ikke ganske smaa Kvanta Brændevin daglig. For Marts Maaned 1848 ønskede Intendanturen for Jylland gennem Annonce i Aviserne Tilbud paa 50,000 Potter Brændevin. —

Saa lige en gammel »Sejelse«: Kromandens Maal er for lille, men Møllerens for stor. Kromandens Tommelfinger for stor, men Møllerens for lille. Der var nemlig i forrige Tider ingen Hanke eller Øre paa Møllerens Toldkop og Kromandens Pottemaal, saa Tommelfingeren nødvendigvis maatte ned i Maalene, hvorved Møllerens lille Finger mod en stor Finger forøgede Toldkoppens Indhold, mens Kromandens store Finger formindskede Indholdet.
